

lomelemzés eszközei között a formális logika, a kognitív pszichológia, az alkalmazott informatika elemei is megtalálhatók.

Második fejezetében az író egy angol nyelvű mintaszöveg alapján bemutatja a referátumkészítés gyakorlatát. Függelékében az alapszöveg német, spanyol és francia nyelvű változatát is megadja. Módszerével nemcsak a referátumkészítőknek ad kézzelfogható segítséget, hanem a nyelvtanításban és tanulásban is hasznosítható eszközt kapunk.

A befejező részben a szerző elének tárja a szakirodalom ismert grafikus modelljein túl saját, integrált modelljét is.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a munka különleges erénye az, hogy KOLTAY TIBOR szerencsére nem rejti véka alá sem nyelvészi, sem könyvtárosi elkötelezettségét, amely nemcsak jól szemlélteti a téma interdiszciplináris jellegét, hanem egyúttal szinte észrevétlenül bevezeti az olvasót azokba a terminológiai kérdésekbe, melyek ismerete nélkülözhetetlen a téma tárgyalásakor.

A szerző forrásismerete lenyűgöző. Bibliográfiájában a téma teljes hazai és nemzetközi áttekintését adja.

Hajdu Ágnes

B. Fejes Katalin: A tankönyvszöveg szintaktikai jellemzői

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2002. 214 p.

Közoktatásunk egyik sajátossága, hogy számos lehetőséget kínál a tankönyvkutatás számára a tankönyvpiacra megjelent kötetek mennyisége és változatossága révén. Az e területtel foglalkozó hazai szakemberek száma azonban kevés. A rendszerezett és igényes tankönyvkutatásnak – amely a tankönyvet a különböző probléma- és tudományterületek médiumaként kezeli – egyik kiemelkedő példája e jelen kötet, amelyben a szerző a nyelvtudomány kandidátusaként, a szövegszintaxis kutatójaként, valamint számos önálló tudományos könyv és tankönyv szerzőjeként tudásanyagának összefoglalását adja. A könyvben bemutatott kutatás nem a tartalmi oldal, hanem a feldolgozási módok felől közelít a tankönyvi szövegek és e szövegek mondatszerkezeti jellemzői felé.

A kötet a tankönyvi szövegek érthetőségét vizsgálja. A kutatás célja azonban nemcsak egy korosztályhoz (5-8. osztály) szóló tankönyvi szövegek adott szempontrendszerrel történő elemzése. A szerző a tankönyvi szövegek szintaxisát az adott korosztály írott szintaxisával veti össze, így átfogó képet kaphatunk arról, hogy egy bizonyos korosztályhoz szóló tankönyvi szövegek mennyire segítik vagy éppen gátolják a szövegértési kompetencia kialakulását, amely a különböző teljesítménymérések és képességkutatások során vizsgált tudás egyik alapja.

Mint azt B. FEJES KATALIN a könyv előszavában kifejti, a tankönyvszöveget mint szakszöveget vizsgálja. A kötetben publikált kutatások a 2000-ben elnyert Széchenyi Professzori Ösztöndíjra benyújtott pályázatban valósultak meg, a munka első összefoglalása habilitációs értekezésésként készült el (*A koreferencialitás és a szintaxis szerveződése művészi, valamint iskolai szövegekben*).

A szerző a könyv bevezetőjében kitér azokra a társtudományokra, amelyek a tankönyvek mondat- és szövegalkotásának feltárásában segítségül hívhatók. Példamutatóak az 1980-as években beinduló nemzetközi tankönyvkutatások, a gyermeknyelvkutatás ha-

zai és külföldi fejlődésvizsgálataiban elért eredmények, illetve a magyar mondatstatistikai munkák.

Ezt követően a kötet három nagy fejezetre tagolódik. Az első részben a szerző kifejti konkrét vizsgálatának tárgyát: elemzi a tankönyvszövegek egyes mondat szerkezeti sajátosságait (1), valamint ezek összefüggéseit (2), a mondat egységek telítettségének összefüggéseit (3), a szintmélységmutatóhoz kapcsolódó mondat szerkezeti sajátosságokat (4), valamint a mondatrészek zsúfoltsági mutatójához kapcsolódó összefüggéseket (5). B. FEJES KATALIN már az 1980-as évek második felében tudományos cikkekben számol be a szöveg szerkesztettségi mutatójának, a mondat egységek telítettségi mutatójának, illetve a szintmélységmutató környezetstruktúrájáról. Az ebben a fejezetben szemléltetett mondat szerkezeti mutatók (szerkesztettségi, bonyolultsági, megoszlási, szintnépesség és mélységi mutatók) a mondat egységek és a bennük található mondat egységek viszonyaiba, míg a mondat egységek további tagolása a bennük foglalt mondatrészekbe és szerkezetrészekbe adnak betekintést (tagoltsági, zsúfoltsági és telítettségi mutatók). A vizsgálat a tankönyvíró által létrehozott szövegminőséget és információátadást tárja fel. Nem mindegy, hogy a tanulónak a szöveg tartalmát és lényegét bonyolult szerkezeti megoldásokból vagy egyszerűbb összefüggésekből kell kiolvasnia. A szerző fontosnak tartja, hogy a csak szerkezetekre vonatkozó értékeket el kell különíteni a mondatrészekre érvényes mutatóktól, illetve nemcsak vizsgálni kell a tankönyvi szövegek szintagmatikus szerkesztettségét, de azokat össze is kell hasonlítani a vizsgált korosztály saját szövegeiben használt szerkezet típusokkal.

A mutatók közötti kölcsönös összefüggések elemzésére 11 éves tanulók elbeszélő műfajú szövegeiben került sor. A mutatók együttmozgását (korrelációs kapcsolatait) szemléletes diagramok és ábrák mutatják be.

A második fejezetben ezeknek az együttmozgásoknak az ismeretében veti össze a szerző a különböző műfajú tankönyvi szövegek mondat szerkezeti sajátosságait egymással, illetve azokkal a sajátosságokkal, amelyek az ezekből a tankönyvekből tanuló diákok írásbeli nyelvhasználatát jellemzik. A három nagy műfaji csoport mellett, amelyekbe a tankönyvi szövegek nagy része besorolható (értekezés, leírás, elbeszélés), B. FEJES KATALIN külön figyelmet fordít a különböző tantárgyakhoz és évfolyamokhoz kapcsolódó tankönyvek bevezető szövegeinek (*Előszó*inak, *Bevezetései*nek) szintaktikai jellemzőire (fontos szerepet töltenek be a megszólításban, a tantárgyi tájékoztatásban és a tankönyv használatában).

Az értekező műfajú tankönyvi szövegek (elsősorban a természetismereti tankönyvi szövegek) íróinak – mivel a lényeg röviden kell elmondaniuk – fokozottabban kell figyelniük a megfelelő nyelvi eszköz megválasztására, az egyes viszonyok jelölésére és az életkori sajátosságokra, hiszen a cél az, hogy egy adott korosztály a szöveget megértse. Ebben sokat segíthetnek az illusztrációk is. B. FEJES KATALIN külön részben foglalkozik a képi és nyelvi információ alárendelő szerkezetekben való vizsgálatával, a szerkezetek transzformációs felbontásával.

A leírás műfajába tartozó szövegek elemzésekor a szerző 11 szöveg szintaktikai jellemzőit mutatja be. A megállapításokat az összefoglaló táblázatban megjelenített mutatók, a 245 ötödik osztályos tanuló leírás műfajú fogalmazásának mondat szerkezeti mutatói, valamint a szó szerint idézett tankönyvi szövegek szemléltetik. Szintaktikai szem-

pontból a leírás műfajában a szerkezetek építkezésére kell nagyobb figyelmet fordítania a szöveg írójának.

Az elbeszélés műfajába tartozó nagyobb terjedelmű (történelmi, irodalomtörténeti, művészettörténeti) szövegek szintaktikai jellemzői mutatják a legnagyobb szórást. Az írott nyelvhasználatot befolyásoló életkori sajtások ismerete ebben az esetben is fontos szerepet játszik a megfelelő tankönyvi szövegek szerkesztésében.

A harmadik részben B. FEJES KATALIN levonja a vizsgálat főbb tanulságait. A szerző szerint figyelembe kell venni azt, hogy a vizsgált korosztály szerkezetbontó képessége még fejletlen, hiszen az anyanyelvi órákon csak egyszerű transzformációkkal foglalkoznak. Fontos, hogy szerkezettagi szinten mennyi információt helyezünk el, és a sorrendi elrendezésből kiolvasható-e az az információ, amit közölni akarunk. Elsődleges cél a szövegek szintaktikai arányosságának kialakítása, valamint a mindennapi pedagógiai használhatóság a verbális ismeret-elsajátításban. Elsősorban a tankönyv szaknyelvhez való igazodása az, ami akadályt gördít a tanuló elé a megértésben. B. FEJES KATALIN szerint az 5. és 6. osztályos tankönyvi szövegek szintaktikai jellemzői nem állnak olyan egyértelmű összefüggésben, mint amilyen összefüggéseket a korosztály saját szövegeiben ki lehet mutatni. Így a tankönyvi szöveget sem általában kell vizsgálni, hanem a főbb szövegtípusokon belül, és az eredményeket hozzá kell igazítani a korosztály nyelvi (szintaktikai, szemantikai, pragmatikai) jellemzőihez.

A könyv nemcsak nyelvészeti szakembereket és tankönyvírókat szólít meg, de tájékoztató pontul szolgálhat a gyakorló pedagógusoknak (nem utolsó sorban a magyar és idegen nyelvet oktatóknak), valamint a társterületek képviselőinek. Az iskolai tanulás eredményességét – szinte valamennyi tantárgy területén – jelentős mértékben befolyásolja az a körülmény, hogyan olvasnak, hogyan értenek meg különböző típusú szövegeket a tanulók.

A kötet végén német nyelvű összefoglaló (*Verhältnisse der syntaktischen Charakteristika in Lehrbuchtexten*), gazdag irodalmi jegyzet, valamint a kötetben közölt tankönyvi szövegek bibliográfiai adatai találhatóak.

B. FEJES KATALIN *A tankönyvszöveg szintaktikai jellemzői* című könyvét jó szívvel ajánlom minden szakembernek.

Víghné Szabó Melinda

Szathmári István: A stíluselmélet elmélete és gyakorlata

Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár

Kodolányi Füzetek 16. 2002. 440 p.

1. SZATHMÁRI ISTVÁN legújabb kötete több mint fél évszázados stilisztikai munkásságáról tájékoztat. Már közölt tanulmányait gyűjtötte össze, amelyek a legkülönbözőbb kiadványokban jelentek meg, emiatt ma „együttesen nem tudnak hatni”, „ezért összeszedve és meghatározott logikus rendben újra” közzéteszi őket (6). Hogy egy ilyen kiadásra valóban szükség van, amellet elsősorban azzal érvel, hogy efféle „stíluselméletgyűjteményre, pontosabban stílustörténetre annál is inkább szükség van, mert a megújult stilisztika... az érdeklődés középpontjába került” (6). Valóban jó, hogy egy helyen, egy kötetben találhatjuk, olvashatjuk őket, amit azzal is igazolhatunk, hogy a szerzőnek né-